

Európai Nukleáris Kutatási Szervezet Európai Részecskefizikai Laboratórium

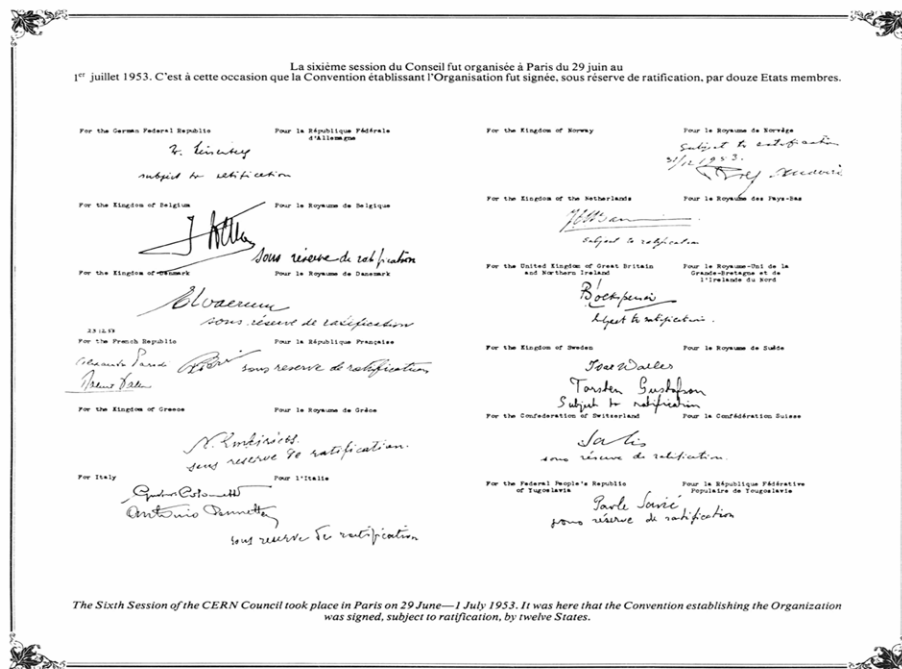
62 év a részecskefizikai kutatásban

1954-ben 12 ország alapította, ma 22 tagország

Utolsó csatlakozottak: **2014: Izrael (nem Európa!), 2016: Románia**

+ Szerbia felvéve + Ciprus tárgyal (régén :-) + **Pakisztán, Törökó. tagjelölt**

- **+ EU, UNESCO, India, Japán, Oroszo., USA megfigyelők**
- **2800 dolgozó + 68 ország, 792 intézmény, 11454 kutató (2015.12.31.)**
- **Éves költségvetése 1,1 milliárd CHF (Magyarország: 0.6%)**

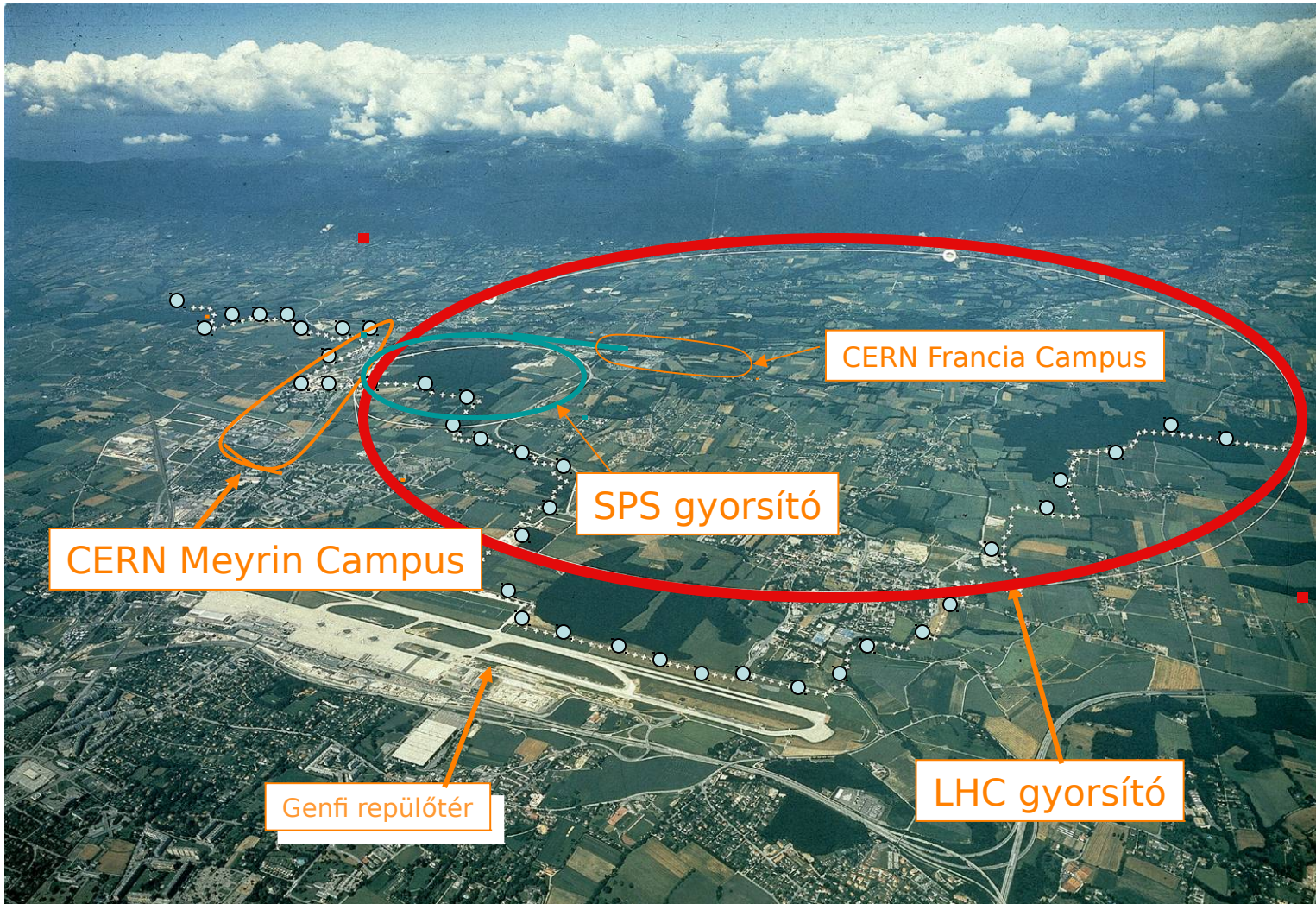
1954: A szervezet alapító okirata az eredeti aláírásokkal

2004: A 20 tagország

- A CERN 20 tagországa 18 különböző hivatalos nyelvet használ
- A 80 országból érkező kutatók közel 100 nyelven beszélnek
- A CERN hivatalos munkanyelvei az angol és a francia

- **Alkalmazottak [2800 össz. - 18 magyar]** (2014-es adat)

A CERN közvetlen alkalmazásában állnak

- Munkatársak (staff members) [2340 - 9]
- Ösztöndíjasok (fellows) [412 - 9]
- Tanulók, egy. hallgatók (apprentices)

- **Szerződésesek**

Máshol alkalmazásban (egyetemek, kutatóintézetek, non-profit szervezetek)

- Felhasználók (users, associates) [11 4540 - 68]
- Diákok (students) [441 - 8]

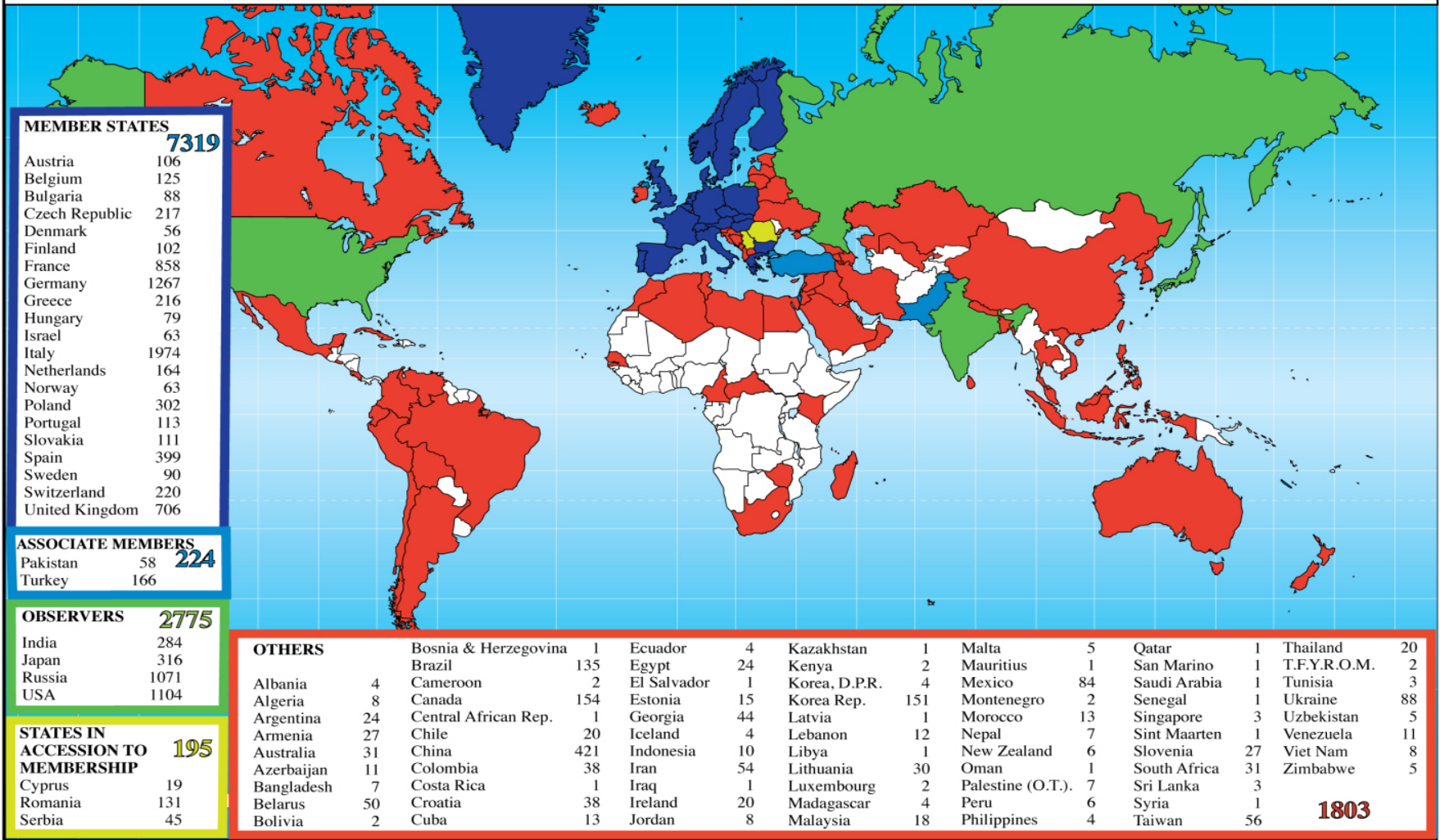
- **Beszállítók, szolgáltató cégek alkalmazottai**

Profitorientált vállalkozások alkalmazottai

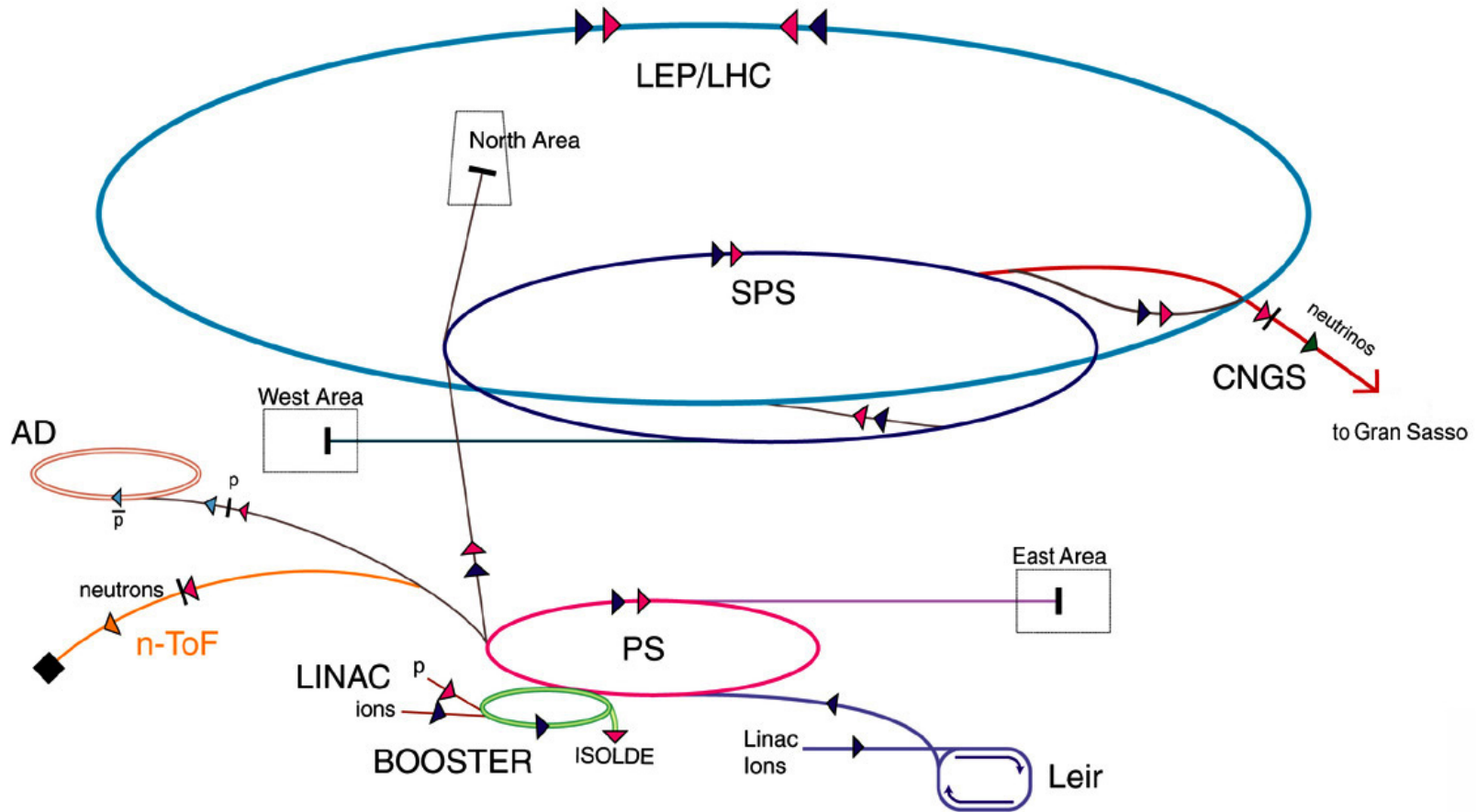
A CERN kutatói

Distribution of All CERN Users by Nationality on 12 January 2016

Olasz > német > amerikai > orosz > francia

CERN gyorsítókomplexuma

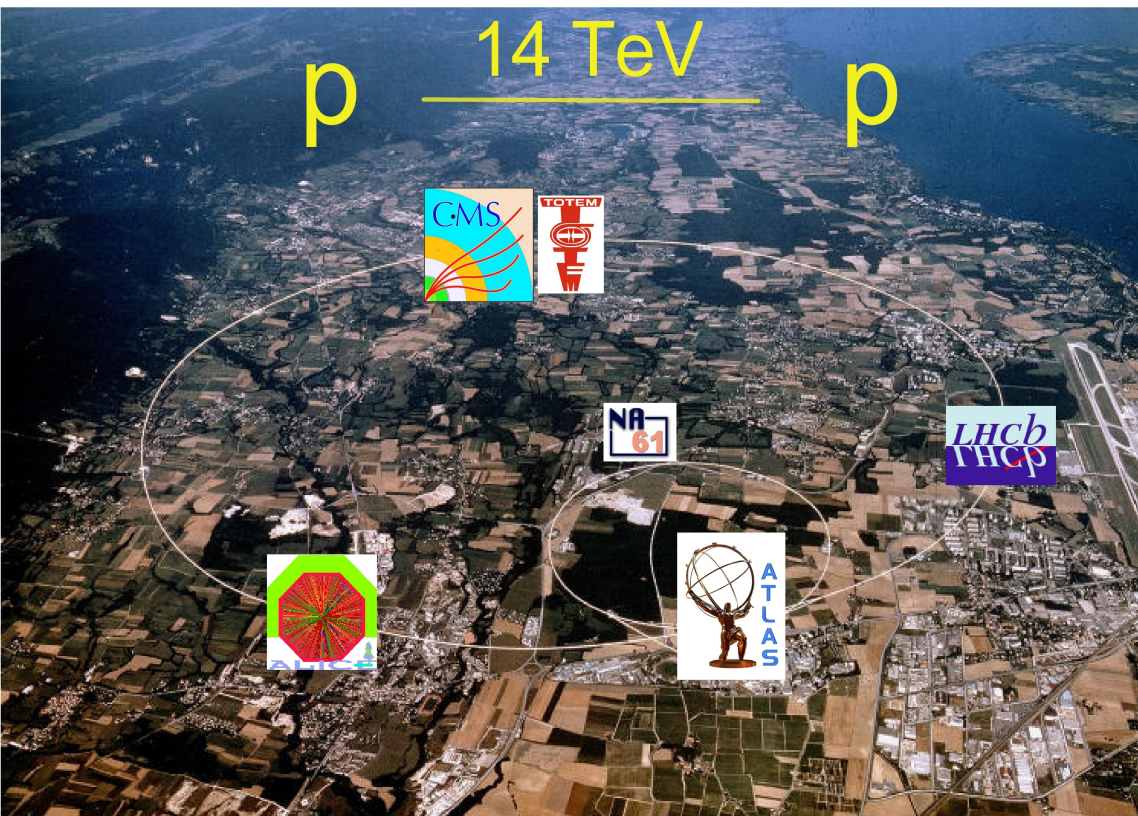

- p (proton)
- ion
- neutron
- $\bar{p}$ (antiproton)
- proton/antiproton conversion
- neutrino

- AD Antiproton Decelerator
- PS Proton Synchrotron
- SPS Super Proton Synchrotron

- LHC Large Hadron Collider
- n-ToF Neutron Time of Flight
- CNGS Cern Neutrinos Gran Sasso

A Nagy Hadron Ütköztető (LHC) a valaha épített
legnagyobb, az elemi részecskék vizsgálatára szolgáló
tudományos mérőberendezés.

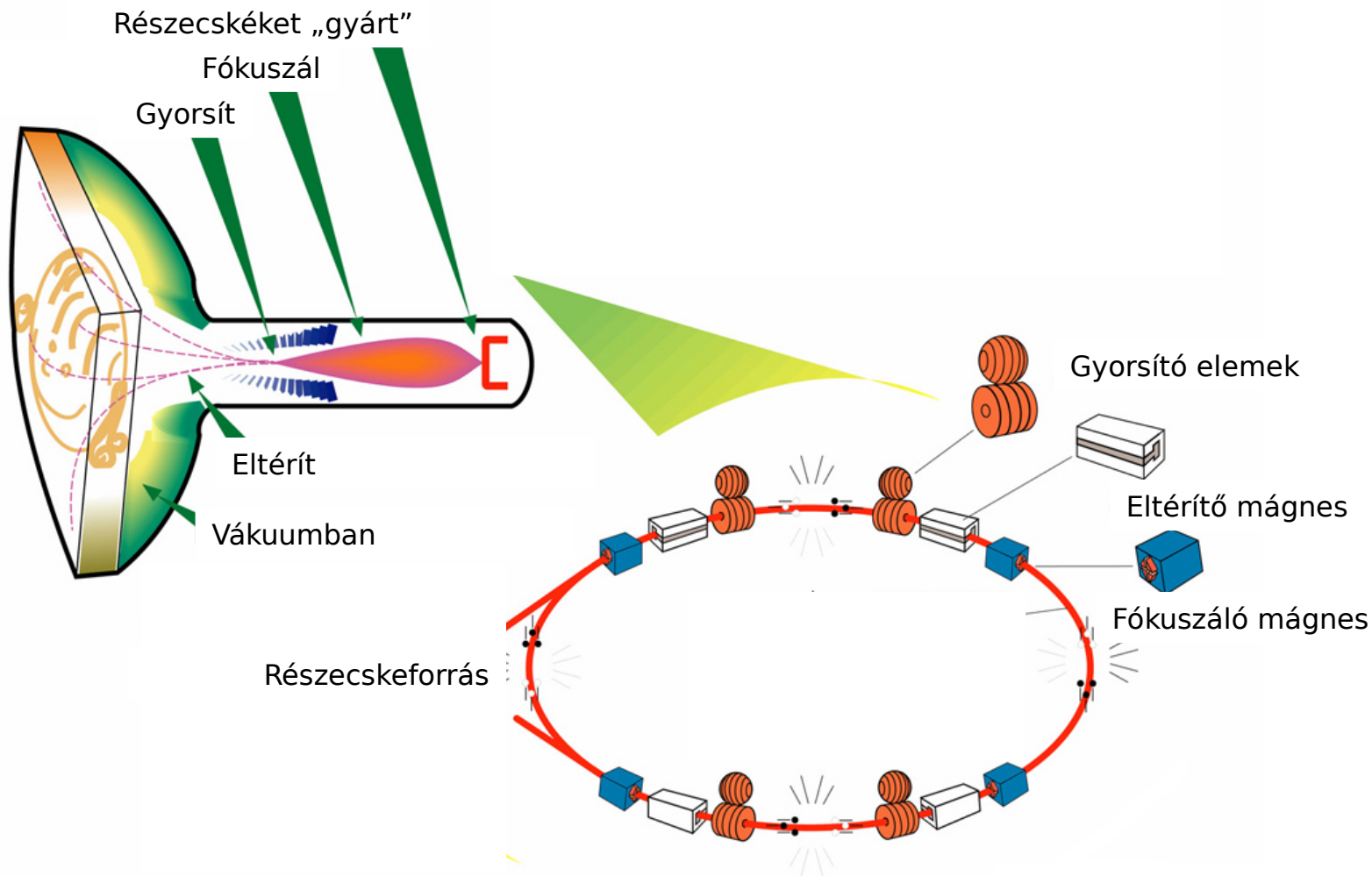
Óriási detektorok négy
hatalmas földalatti
csarnokban

A világ legnagyobb
teljesítményű tudományos
részecskegyorsítója

Szupravezető mágnesei
alacsonyabb
hőmérsékleten mint a
világűr hidege

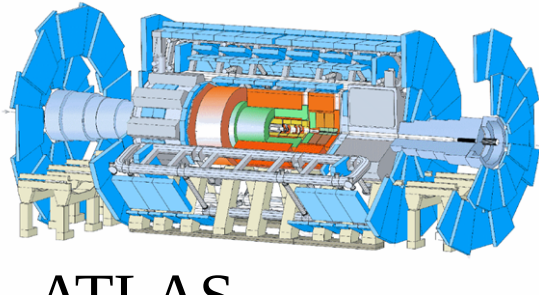

a hagyományos televíziós készülék!

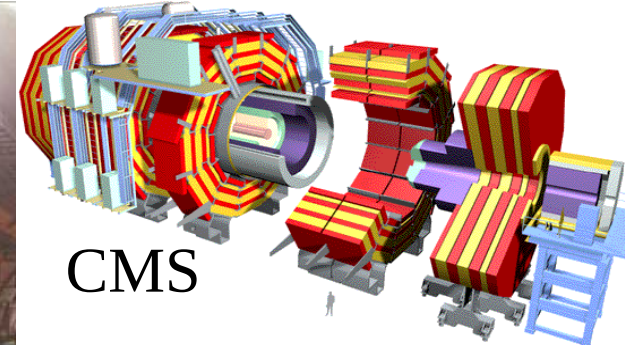

A Nagy hadron-ütköztető (LHC)

Az LHC megváltoztathatja a világegyetemről alkotott képünket.

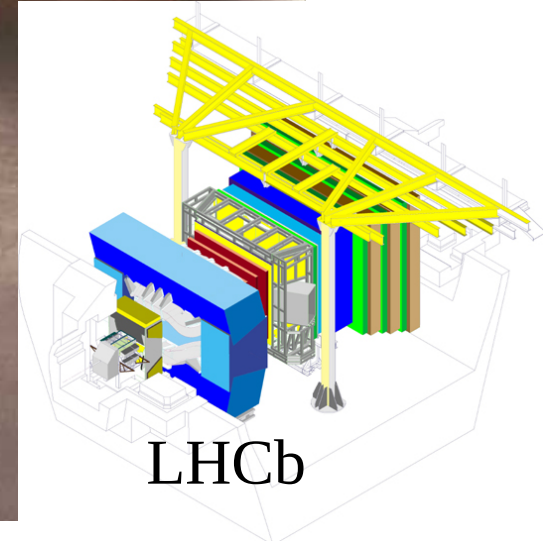
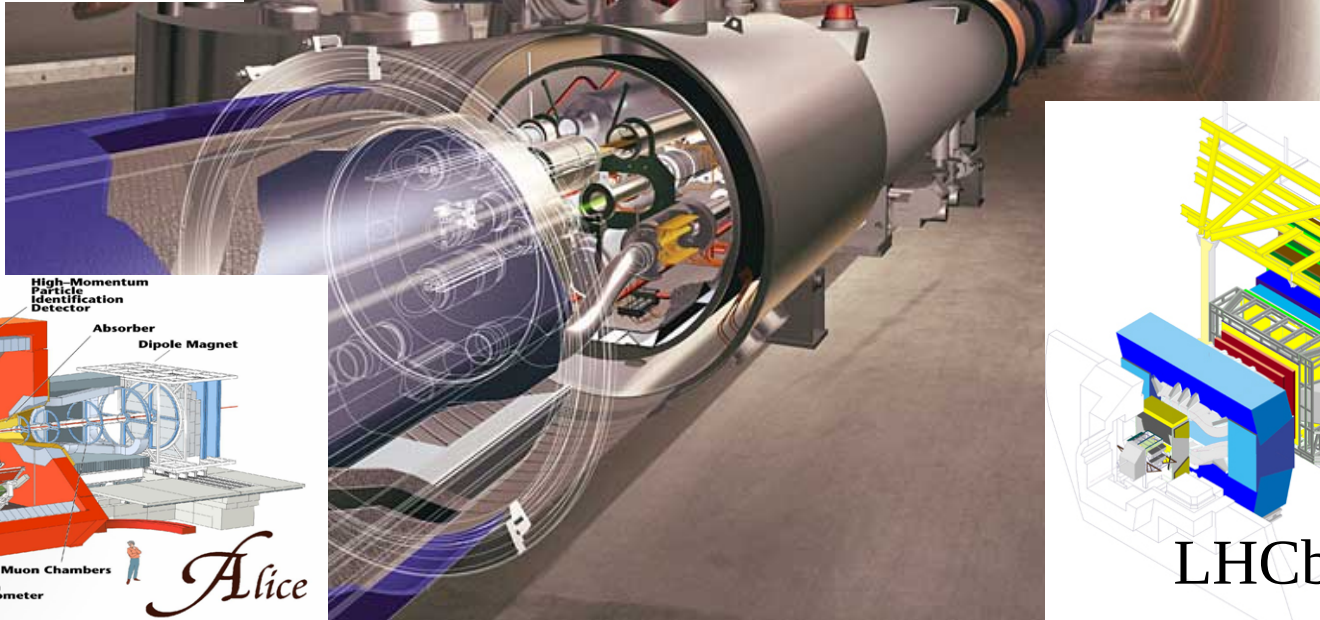

ATLAS

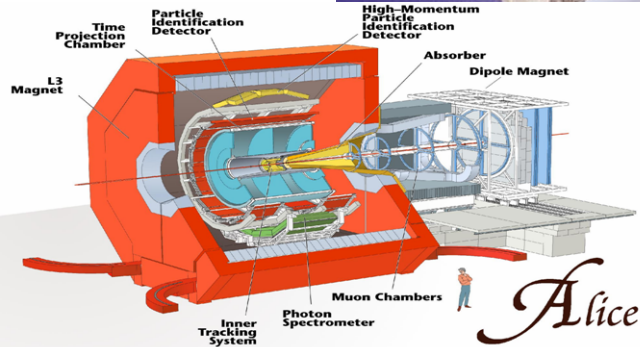

CMS

ALICE

LHCb

L3

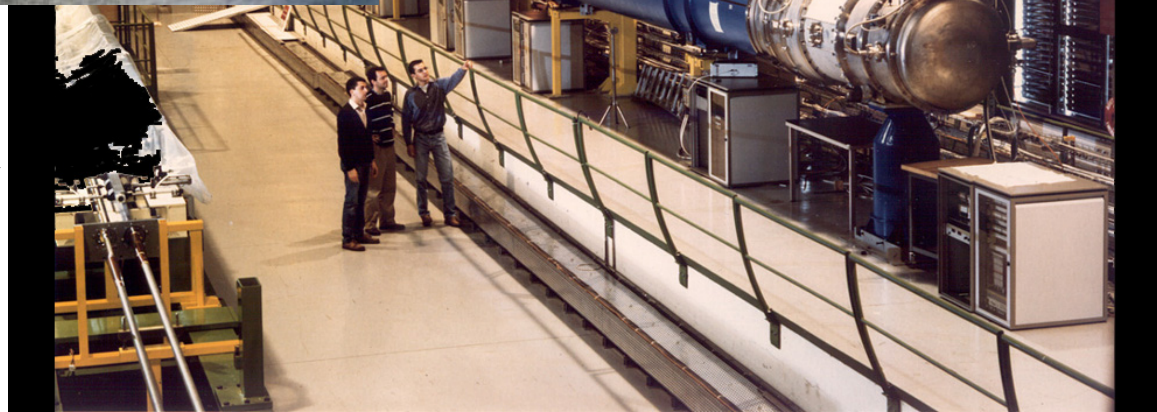
Az LHC építése

27 km kerületű
100 méterre a föld alatt

Az alagút építése

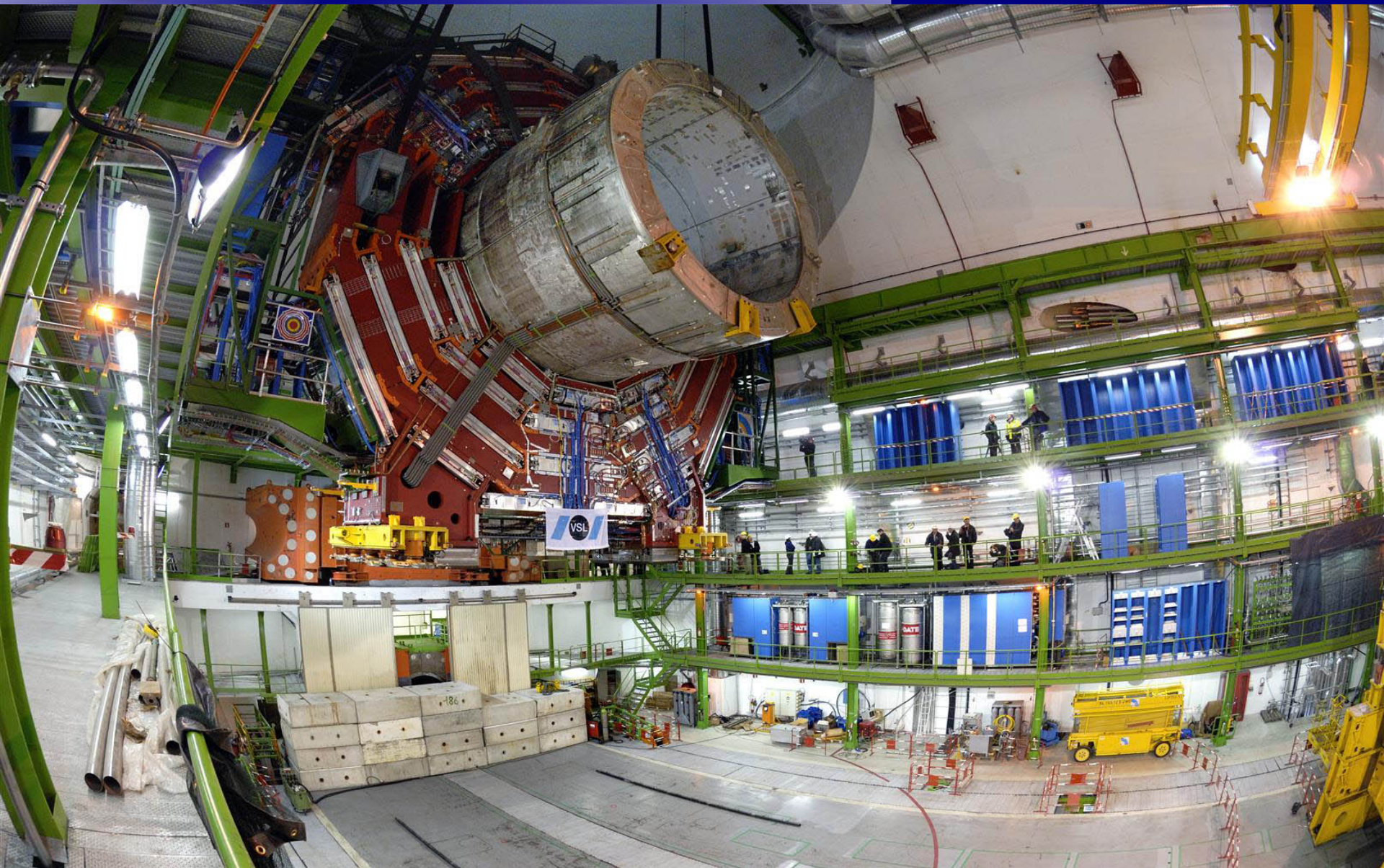
SM18

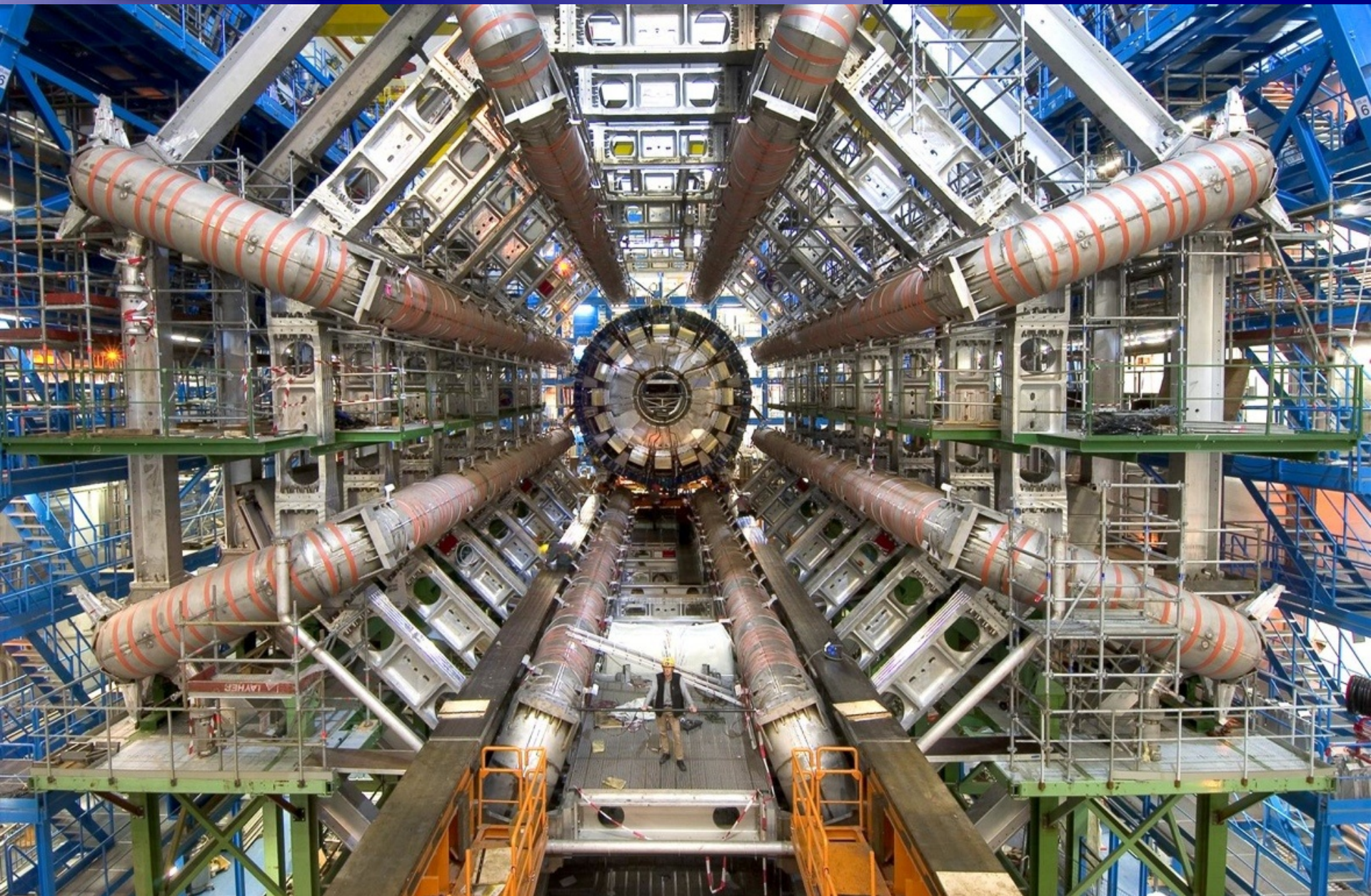
A CMS-detektor építése a felszínen

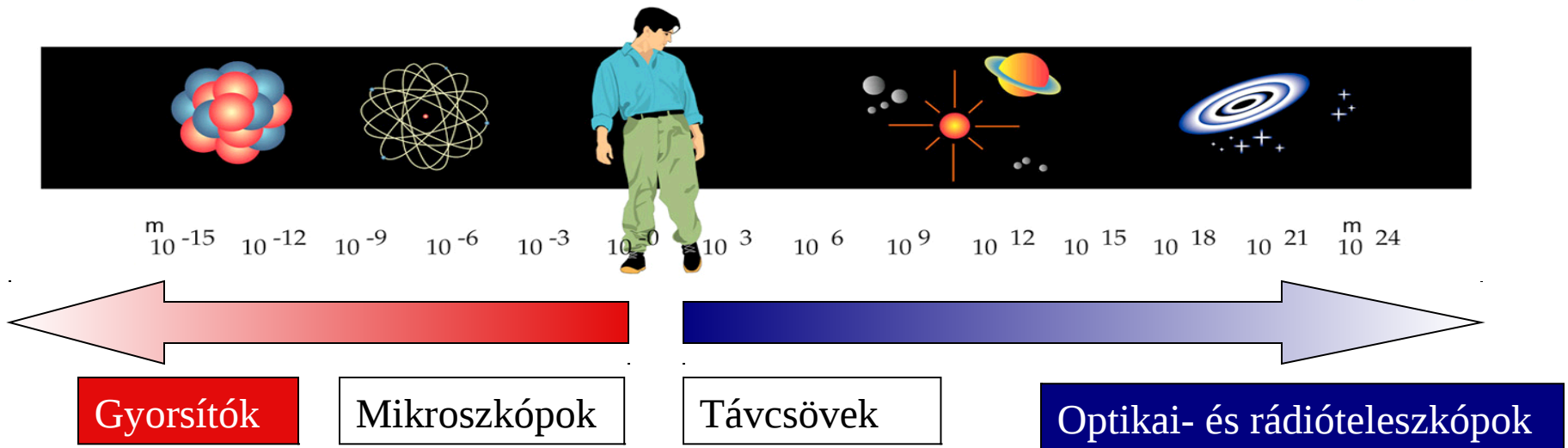
A CMS-mágnes behelyezése

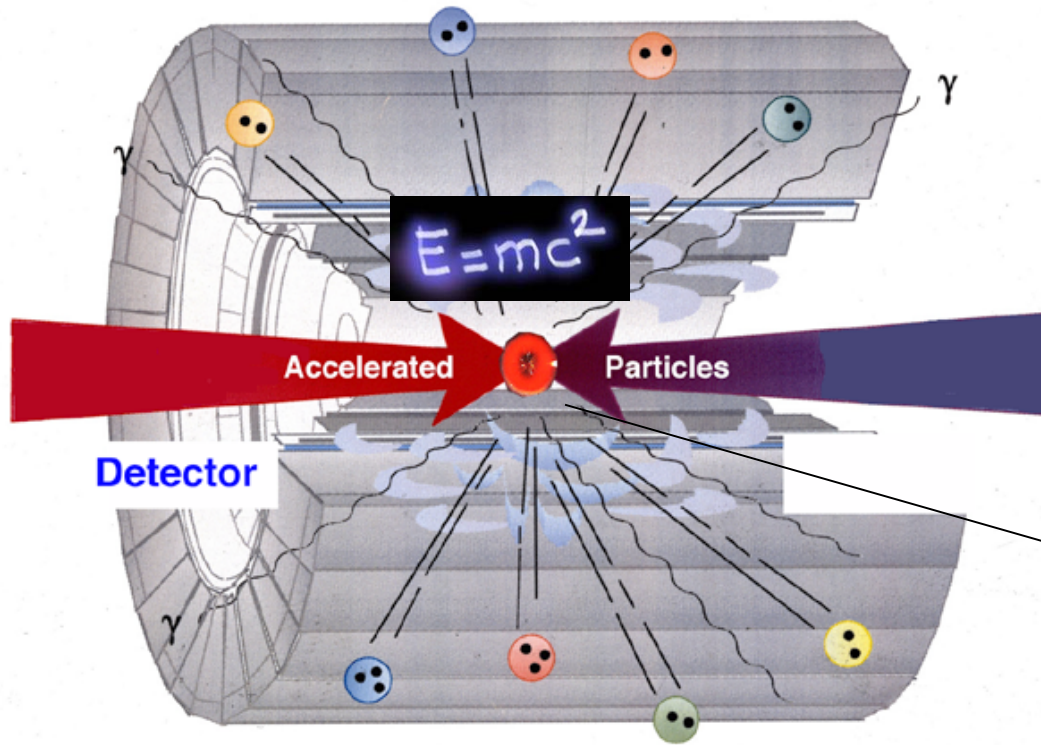
Az ATLAS detektor mágnesei

A részecskefizika az anyag legmélyebb szerkezetét vizsgálja

Nagyobb energia → rövidebb hullámhossz → kisebb távolság
→ mélyebb szerkezet

1) Energiakonzentráció a részecskéken (**gyorsító**)

2) Részecskék **ütköztetése** (ősrobbanás-közeli állapot előidézése)

3) Létrehozott részecskék azonosítása a **detektorban** (új fizikára mutató jelek keresése)

Gyorsító? Minden nagyenergiás részecske relativisztikus

AZ ELEMI RÉSZECSEKÉK ÉS ALAPVETŐ KÖLCSÖNHATÁSOK Standard Modellje

Az elemi részecskékre és alapvető kölcsönhatásokra vonatkozó jelenlegi legpontosabb ismereteinket összegzi a Standard Modell, amely az erős és egyesített elektromgyenge kölcsönhatások elmélete. A gravitáció, jóllehet alapvető kölcsönhatás, nem része a Standard Modellnek.

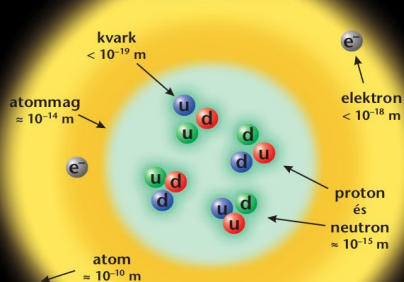
Fermionok – az anyag építőköve, spinjük: 1/2, 3/2, 5/2 ...

kvarkok (spin = 1/2)			leptonok (spin = 1/2)		
jel/íz	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés	jel/íz	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés
u up	0,003	2/3	ν _e elektron neutrínó	< 10 ⁻⁸	0
d down	0,006	-1/3	e elektron	0,000511	-1
c charm	1,3	2/3	ν _μ müion neutrínó	< 0,0002	0
s strange	0,1	-1/3	μ müion	0,106	-1
t top	175	2/3	ν _τ tau neutrínó	< 0,02	0
b bottom	4,3	-1/3	τ tau	1,7771	-1

Tömeg: a részecskefizikában az energiát elektronvoltban (eV), a tömeget GeV/c² egységekben ($E = mc^2$) mérik. 1 GeV = 10⁹ eV = 1,60 · 10⁻¹⁰ J. A proton tömege 0,938 GeV/c² = 1,67 · 10⁻²⁷ kg.

Töltés: az elektromos töltéseket a protontöltés egységében adjuk meg. A proton töltése 1,60 · 10⁻¹⁹ Coulomb.

Az atom szerkezete

Ha a protonok és neutronok átmérője 10 cm volna a képen, akkor a kvarkok és elektronok 0,1 mm-nél kisebbek lennének, az atom pedig 10 km átmérőjű lenne!

Bozonok – a kölcsönhatások közvetítői, spinjük: 0, 1, 2 ...

erős – szín (spin = 1)			elektromgyenge (spin = 1)		
jel/név	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés	jel/név	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés
g gluon	0	0	γ gamma-foton	0	0
			W [±] W-bozon	80,39	-1
			Z ⁰ Z-null bozon	91,187	0

Szintöltés: a kvarkok és gluonok „szintöltést” hordoznak. A kvarkok három-, a gluonok nyolcféle „színűek” lehetnek. Kvarkok és gluonok szabadon nem létezhetnek. Őket a szintöltések között ható alapvető erős kölcsönhatás kétféleképpen kötheti össze színsemleges hadronokba: vagy három kvark alkothat egy bariont, vagy egy kvark-antikvark-pár alkothat egy mezont.

A visszamaradó erős kölcsönhatás a színsemleges nukleonok – vagyis az atommagot alkotó neutronok és protonok – között hat (ez felelős a „magerőkért”), jellegében a Van der Waals-kölcsönhatáshoz hasonlít.

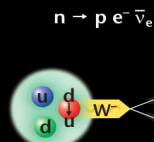
A spin a részecske saját perdülete. A spint ħ egységekben adjuk meg, ahol ħ = h/2π = 6,58 · 10⁻²⁵ GeVs = 1,05 · 10⁻³⁴ Js.

Fermionikus hadronok

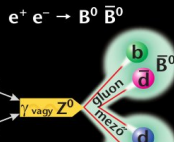
barionok (qqq) és antibarionok (q̄q̄q̄) – több száz ismert barion van				
jel/név	kvark-össz.	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés	spin
p proton	uud	0,938	1	1/2
anti-proton	ūūū	0,938	-1	1/2
n neutron	udd	0,940	0	1/2
lambda	uds	1,116	0	1/2
omega	sss	1,672	-1	3/2

Antianyag: a részecskének általában van „antirészecskéje”, amely azonos tulajdonságú, de ellentétes töltésű, mint a részecske. Néhány elektromosan semleges részecske egyben saját antirészecskéje is. Ilyen a Z⁰-bozon, a γ-foton, vagy az η_c-mezon, de a K⁰-kaon, mely d̄s kvark-antikvark-párból áll, már nem.

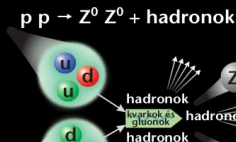
Az ábrák a jellemző fizikai folyamatokat csak szemléltetik, hozzájuk értelmes módon skálát rendelni nem lehet. A kékeszöld tartományok a gluonok felhőjét, illetve mezejét, a piros vonalak a kvarkok pályáját mutatják.

Egy neutron protonra, elektronra és antineutronra bomlik egy virtuális W-bozon (gyenge kölcsönhatás) közvetítésével. Ez a béta-bomlás.

Nagy energiájú elektron–pozitron-ütközésben (elektromgyenge kölcsönhatás) B⁰-anti-B⁰-kéltés, γ-foton vagy Z⁰-bozon közvetítésével.

Nagy energiájú, erős kölcsönható protonok ütközésekor keletkezhetnek hadronok és nehéz részecskék, például Z⁰-bozonok.

A kölcsönhatások tulajdonságai

tulajdonság	erős		gyenge (elektromgyenge)		gravitációs (nem az SM része)
	alapvető	visszamaradó	íz	elektromos töltés	
amire hat	szintöltés	lásd magyarázat	íz	elektromos töltés	tömeg, energia, lendület
ezek a részecskék érzik	kvarkok, gluonok	hadronok	kvarkok, leptonok	elektr. töltötték	minden
közvetítő részecske	gluonok	mezonok	W [±] , W ⁰ -bozon	γ-foton	graviton (még nem figyelték meg)
relatív erősség két up kvarkra	10 ⁻¹⁶ m	–	0,8	1	10 ⁻⁴¹
két proton az atommagban	3 · 10 ⁻¹⁷ m	–	10 ⁻⁴	1	10 ⁻⁴¹
	–	20	10 ⁻⁷	1	10 ⁻³⁶

Bozonikus hadronok

mezonok (q̄q) – több száz ismert mezon van				
jel/név	kvark-össz.	tömeg GeV/c ²	elektr. töltés	spin
π pion	uđ	0,140	1	0
K kaon	sū	0,494	-1	0
ρ ró-mezon	uđ	0,770	1	1
B ⁰ B-null mezon	dđ	5,279	0	0
η eta-c mezon	cđ	2,980	0	0

Az eredeti posztert a Contemporary Physics Project (<http://CPEPweb.org>) készítette. A magyar változat Kármán Tamás és Somogyi Gábor munkája.

Megjelent a Fizikai Szemle mellékletként, a Paksi Atomerőmű Zrt. támogatásával. Letölthető a <http://fizikaiszemle.hu> honlapról.

Kereskedelmi forgalomba nem hozható, oktatási célra szabadon felhasználható.

Mystery

Miért van éppen három részecskegeneráció?

Mystery

Csak egyetlen Higgs-bozon van?

Mystery

Miért nincsenek antigalaxisok?

Mystery

Mi alkotja a sötét anyagot?

Az LHC segít
válaszolni
ezekre a
kérdésekre

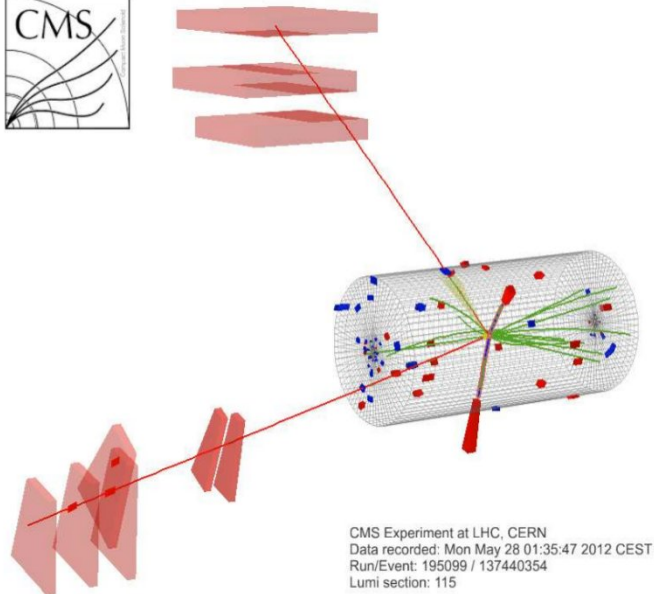
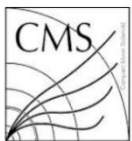

Az LHC CMS együttműködése 2012-ben

- 41 ország 179 intézménye
- 3275 fizikus (közülük 1535 diák)
- 790 mérnök és technikus
- Résztvevők intézmény országa szerint:
USA: 1149, Olaszo.: 439, Németo.: 298, Oroszo.: 234
- Útlevél szerint:
USA: 707, olasz: 554, német: 315, orosz: 305
- Magyar intézményből: 40, magyar útlevéllal: 44

Az LHC két protonnyalábja 2012-ben másodpercenként 20 millió alkalommal találkozott, esetenként 10-30 p-p ütközéssel

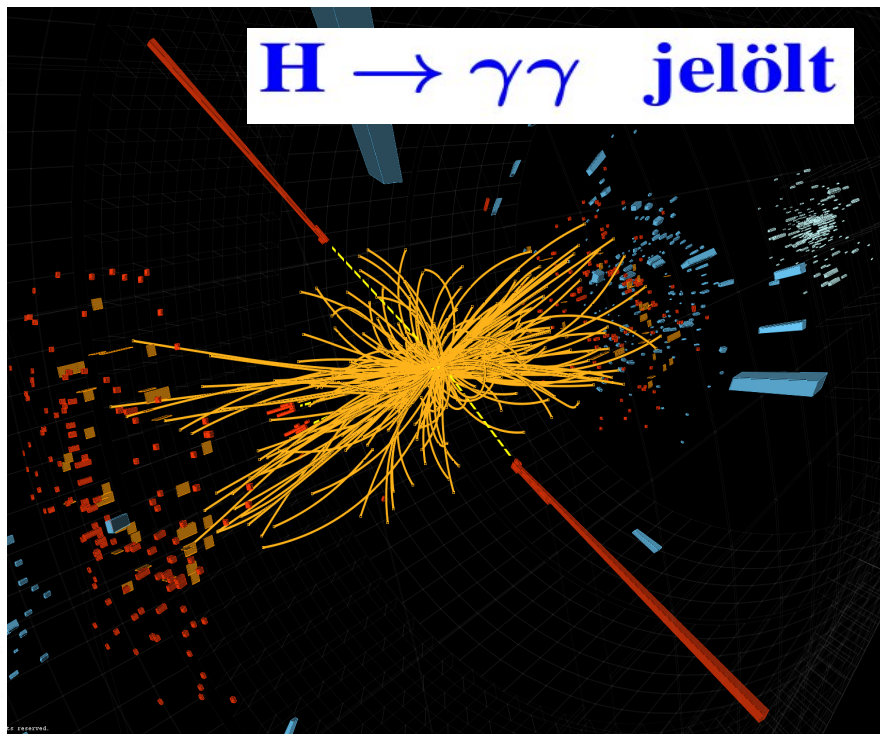
CMS: $H \rightarrow ZZ^* \rightarrow e^+e^-\mu^+\mu^-$

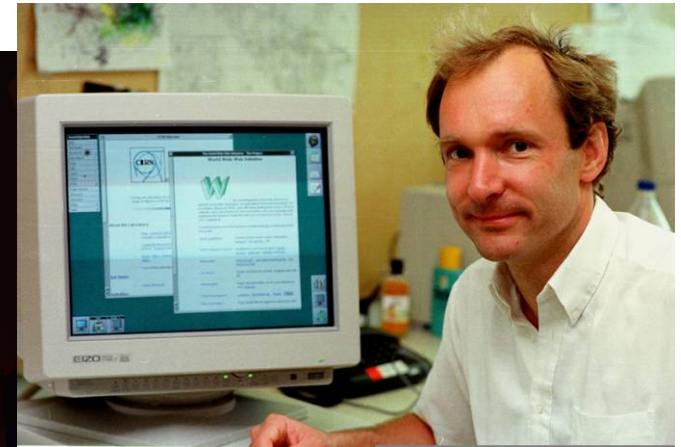
Horváth Dezső: Higgs-bozon az LHC-nél

Wiener FK. 2012.07.17.

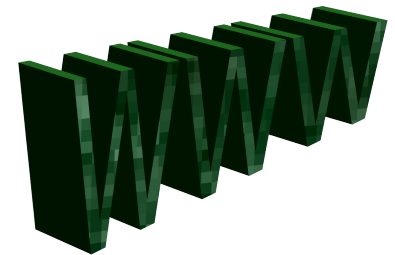
- p. 37/54

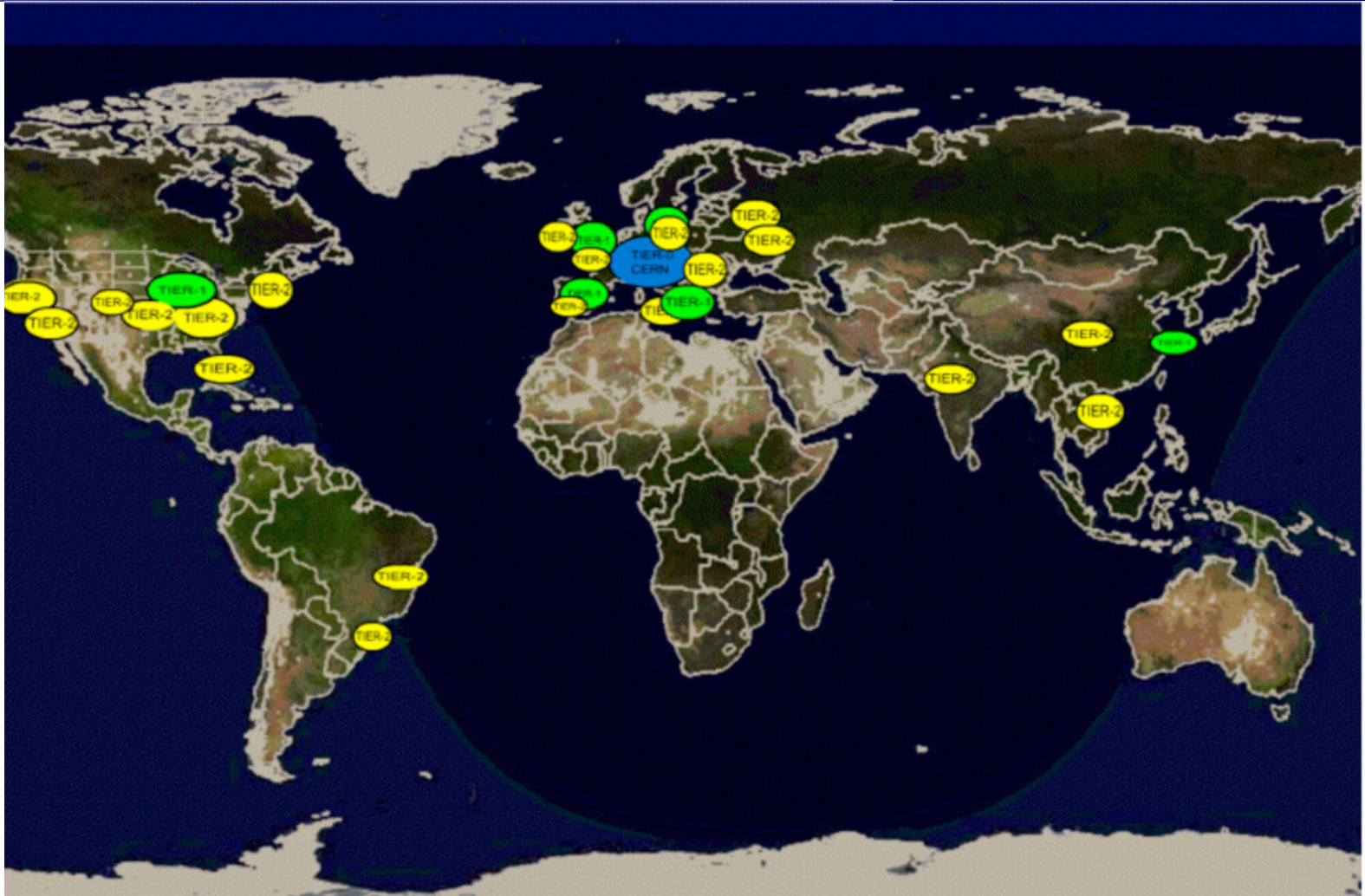

2013-14: fejlesztési szünet. 2015-től 13 TeV, 40 MHz

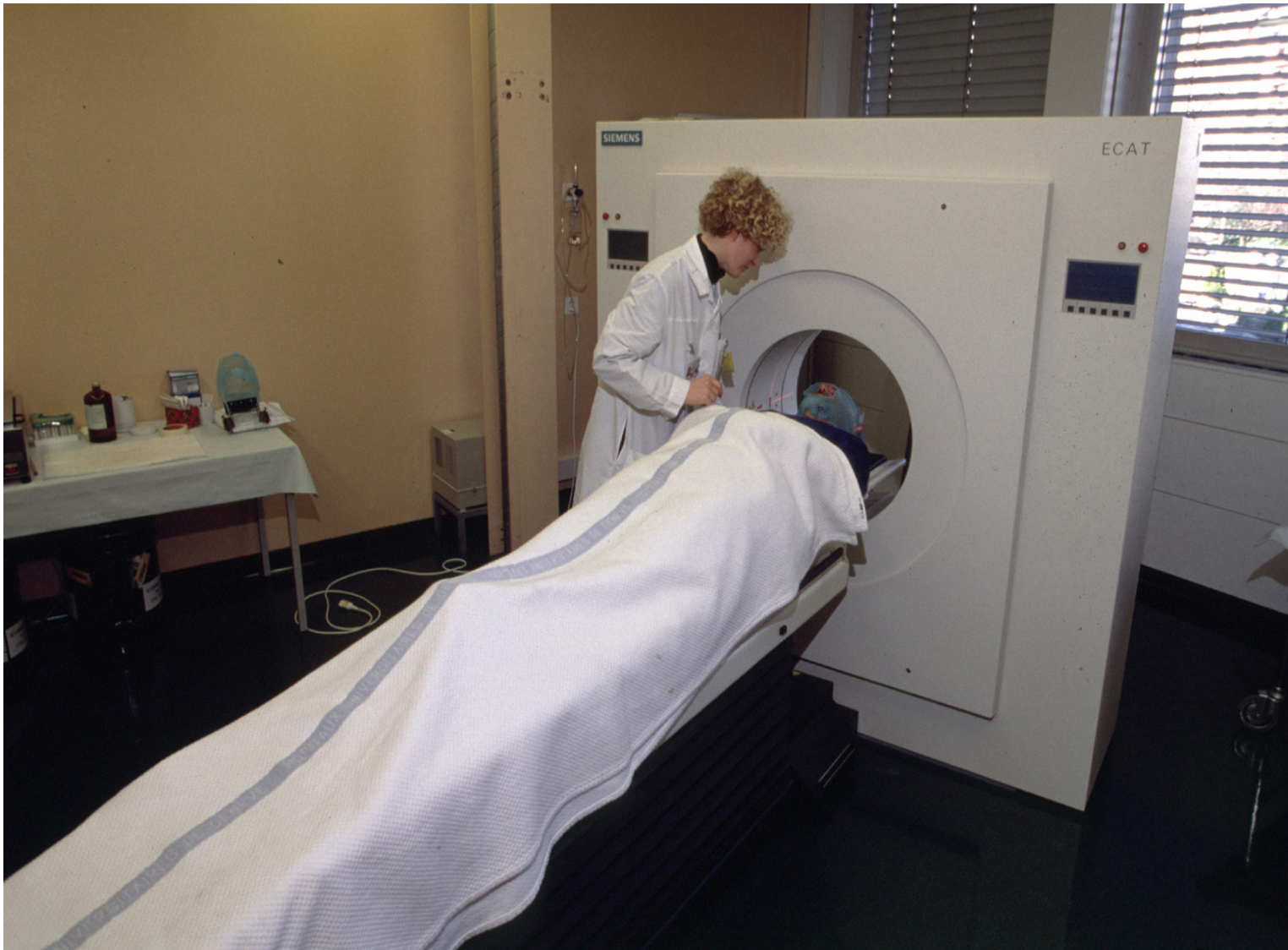

Tim Berners-Lee

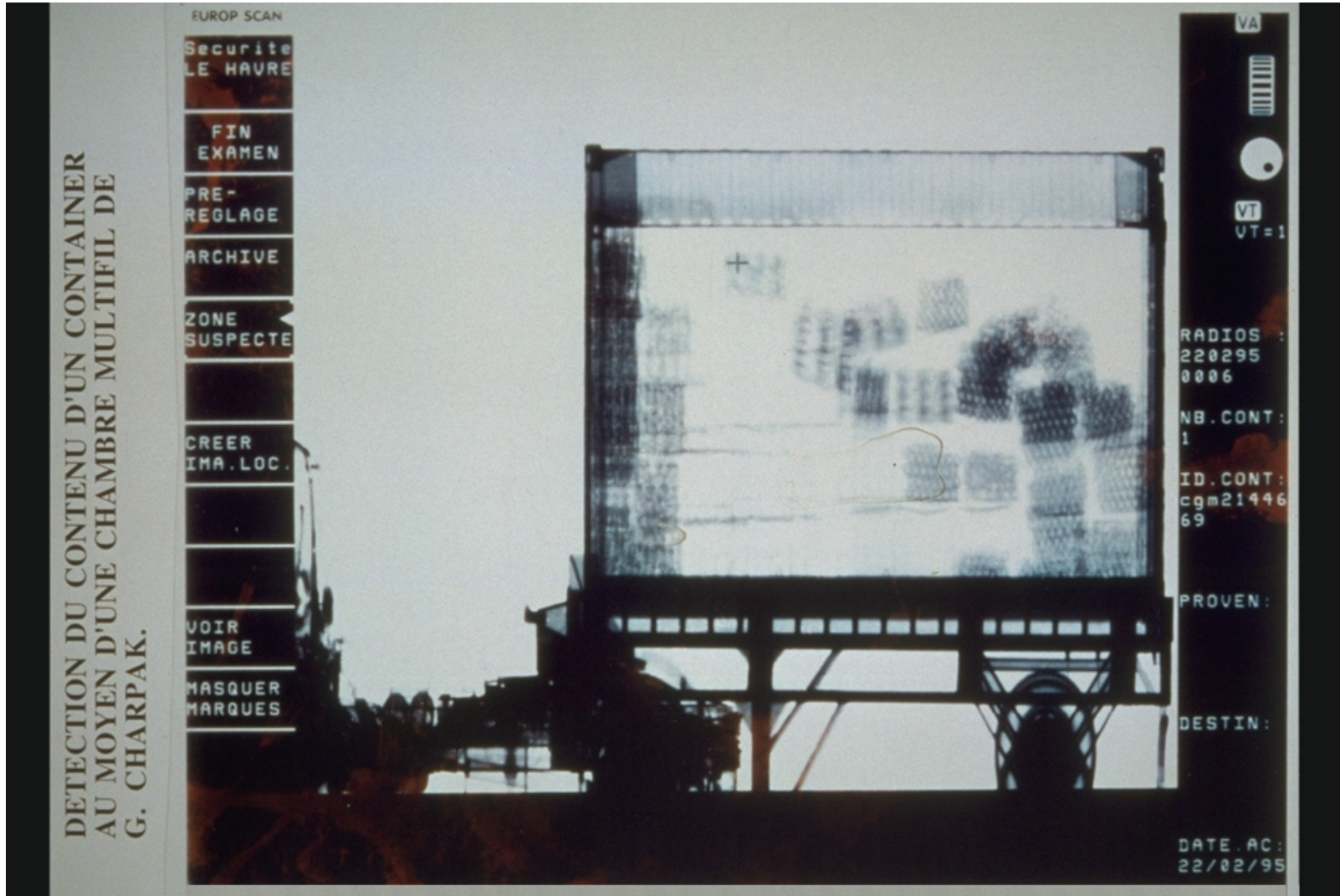

CMS-tárhelyek: Barcelona, Bologna, Chicago, Karlsruhe, Lyon, Oxford, Taipei
Tier-0 részben Budapestre költözött, 2013 június 13-án átadták (Wigner Adatközpont)

Évente közel 500 diák, akik hazaviszik
az itt szerzett tudásukat

És a tanárok, akik újtukra indítják őket...

HTP-2006

És ha valaki kíváncsi,
hol talál még valamit a CERN-ről a weben?

Mindenhol !

twitter

A CERN a nyitott társadalom jó példája:

- Minden kutatási eredmény nyilvános
- Mindenhova be lehet menni, ahol nincs veszély és nem zavarjuk a dolgozókat
- Mindenütt szabad fényképezni
- Webkamerák figyelik az LHC és detektorai működését

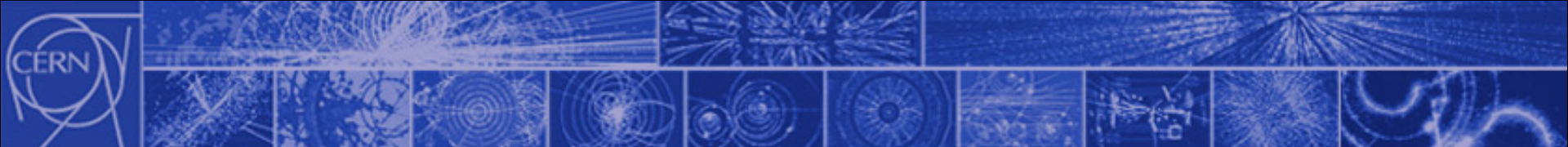
cmseye06 2012-05-02 15:29:33

Ügyelet:
spanyol,
holland,
kínai,
orosz,
francia,
magyar

DCS:
Szillási Z.

DQM: HD

Kate McAlpine (AlpineKat): LHC Rap

A. Capella: Bohemian Gravity

Pontos
fizika,
lehet
tanulni
belőle!